

Hodnocení bakalářské práce Jakuba Štingla „Teorie pojmu ve filosofii Henriho Bergsona“

Posudek oponenta

Rozsáhlá bakalářská práce Jakuba Štingla si klade za cíl vystopovat napříč Bergsonovým dílem analýzu „obecných idejí“ jednak v jejich psychologické genezi a prakticky-utilitární roli, kterou hrají v životní a společenské orientaci člověka, jednak v jejich neblahé působnosti pro myšlenkové zachycení reality samé.

Samotnému pohroužení do analýzy obecných idejí předchází dlouhá rekonstrukce věnovaná filosofické psychologii podané v *Hmotě a paměti*, která účelně zasazuje zrod obecných idejí do kontextu Bergsonova pojetí duchovního života. Interpretační výkon Jakuba Štingla zde spočívá zejména v tom, že situuje původ obecnosti již na úroveň instinktivně-perceptivního pohroužení do světa, oproti běžnému výkladu ztotožňujícímu obecné ideje s výkony lidského intelektu. Intelektuální činnost, spočívající ve stabilizaci obecných idejí a nahlížení reality jejich prizmatem, je tak vhodně vyložena jako pokračování této primárně praktické orientace, která je vlastní všemu živému.

Ještě před dlouho očekávaným vymezením intelektu (v jeho limitujícím a vykrajujícím traktování reality) oproti intuici (v jejím nároku na postižení trvání a singularity dění) vkládá autor do své práce *intermezzo* odhalující dvě dílčí využití a rozvinutí předestřené koncepce obecných idejí: za první jde o jejich provázání se sociálně uznávanými obecnostmi, které nám dle *Smíchu* maskují skutečnost samu; za druhé o možnost tvořivého artikulování obecných myšlenek do obrazných a dynamických schémat díky „intelektuálnímu úsilí“, pojednaném v Bergsonově eponymní stati. Tato vsuvka je organicky a účelně začleněna do celku práce za první tím, že odhaluje sociální dimenzi Bergsonova rozboru geneze a upevňování obecných idejí (*Smích*). Za druhé pak originálně poukazuje na to, že byť obecné pojmy ochuzují naše myšlení o jedinečnost a svobodu, ba dokonce omezují hloubku duchovního života, přesto může reflexe na jejich nedostatečnost tváří v tvář věčně nové a proměnlivé realitě motivovat k tvorbě přesnějších pojmů: podaná interpretace *Intelektuálního úsilí* tak vyzdvihuje do popředí především korigovatelnost našich myšlenkových schémat, která nejsou nutně strnulými zvyky, ale také dynamickými rekonfiguracemi osnov vztahů, jimž se snažíme v našem duchu porozumět.

Třetí a závěrečná kapitola se pak zaměřuje především na Bergsonovy dva *Úvody* k souboru *Myšlení a pohyby* a slouží, kromě vymezení známého protikladu intelektu a intuice, zejména pro bližší klasifikaci obecných idejí. V závěru pak autor načrtává vlastní rozlišení mezi *obecnými idejemi*, které lze do jisté míry legitimizovat jak co do jejich původu v aktivitě života samého, tak co do jejich

korigovatelnosti, a *pojmy*, které jsou v jeho podání „intelektuálními symboly“ kritizovatelnými jednak pro svou statickost, jednak pro jistou arbitrárnost jejich tvorby.

K tomuto poslednímu rozlišení se váže má hlavní námitka vůči jinak brilantnímu a věrnému podání Bergsonovy filosofie. Uvedené rozlišení „obecných idejí“ a „pojmu“, které tvoří z mého pohledu hlavní výdobytek předešlé práce, se zároveň vyznačuje třemi slabými místy. Za prvé není vykázána jeho opora v literě Bergsonova textu, pokud jsem při své pozorné četbě celé práce něco podstatného nepřehlédl. To může být dáno i tím, že jádro Bergsonovy kritiky „myšlení v pojmech“ je obsaženo v autorem pouze letmo zmiňovaném *Vývoji tvořivém*. Za druhé není ani věcně jasné, proč by se „obecné ideje“ měly od „pojmu“ nějak radikálně odlišovat. Místo distinkce co do povahy, kterou autor naznačuje, by snad bylo vhodnější mluvit o legitimním a nelegitimním užívání obecných idejí: nakolik slouží našim praktickým ohledům a jsou geneticky navázány na původní orientaci života, natolik jsou u Bergsona součástí něčeho, co by bylo možno nazvat *pozitivní teorií obecnin*. Nakolik jsou ale neprávem přenášeny do metafyziky, a to zejména do budování všeobecných systémů, natolik se obecné pojmy stávají zkostnatělými schématy, maskujícími skutečnost samu v jejím dění. Za třetí mi v celé práci poněkud chybělo autorovo vlastní kritické zhodnocení Bergsonových pozic, které se mu jinak vcelku věrně zdařilo rekonstruovat. Vyzývá-li nás autor k tomu, abychom mysleli sebe sama i skutečnost „v trvání“, znamená to myslet *nepojmově*? Je něco takového vůbec možné? A jsou pojmy pouhými umělými řezy, jimiž skutečnost znehybňujeme a przníme? Není naopak sama korigovatelnost našich pojmových schémat¹ způsobem, jímž jedině můžeme dostat bohatství skutečnosti, jíž jsme sami součástí?

Mezi další body, v nichž by možná bylo vhodné zaujmout kritičtější postoj vůči Bergsonovi, patří otázka „svévole“, kterou interpretace zdůrazňuje jako hlavní důvod, kvůli němuž Bergson odmítá myšlení v pojmech. Co však přesně autor (J. Š.) míní touto „svévolí“, když ve svém úvodu tvrdí, že sekundární ideje označované Bergsonem jako pojmy je lidský intelekt schopen utvářet „svévolně“, nebo když na str. 29 tvrdí, že „záleží pouze na naší hravosti“? Jistě, bylo by možno odkázat na citát z Úvodu k *Myšlení a pohybu* (str. 67), podle něž lze obecné pojmy „utvářet dle libosti“. Copak ale pojmy nejsou inferenciálně propojeny? Nevylučuje například pojem „nutnosti“ pojem „nahodilosti“, stejně jako pojem „zelené“ vylučuje nejen to, že dané nejen není „červené“, ale není ani principiálně součástí „černobílého světa“, atd.?

Konečně lze trochu litovat, že autor pojednal o „obecných idejích“ zejména z perspektivy Bergsonovy psychologie a méně se zaměřil na jejich propojení s problémem povahy skutečnosti a její poznatelnosti. Zaměření na psychologickou genezi idejí lze jistě odůvodnit ohledem na to, že

¹ Tuto korigovatelnost, chápu-li ho správně, ovšem J. Štingl přiznává pouze „obecným idejím“, nikoli pojmu.

vypracování pozitivní teorie obecných idejí je nutnou a předchozí podmínkou pro řešení epistemologických a metafyzických problémů, které z jejich nelegitimního používání vznikají. Přesto by bylo vhodné v práci nadepsané „Teorie pojmu ve filosofii H. Bergsona“ zevrubněji pojednat minimálně o tom, jak tato Bergsonova „teorie“ souvisí s jeho odmítnutím filosofických systémů, které se snaží souhrnně pojednat o co největší část faktů pomocí několika obecných principů a pojmů. Právě v tomto ohledu je totiž myšlení v pojmech Bergsonem kritizováno jako abstraktní, nepřesné a uměle naroubované na skutečnost. K této výtce bych pak připojil i jedno opomenutí týkající se sekundární literatury, neboť autor nikde nezmiňuje knihu věnovanou stejnému tématu, které si sám zvolil: Jean Theau, *La critique bergsonienne du concept*, Paris, Presses Universitaires de France, 1968.

Jedné menší nepřesnosti se pak autor dopustil na str. 10, kde podle něj Bergson vyzdvihuje „Berkeleyho rozlišení mezi primárními a sekundárními kvalitami hmoty“. Proti tomu je nutno namítnout, že Berkeley se od svých novověkých souputníků odlišuje právě tím, že toto Lockovo rozlišování primárních a sekundárních kvalit zpochybňuje: jestliže k obojímu máme přístup jen jako k počítkům, pak ani primární kvality nemohou být něčím vlastním předmětům samým, ale něčím podstatně svázaným s naším vnímáním.

Během obhajoby bych především ocenil, pokud by autor prokázal o něco více kritického odstupu vůči představované pozici H. Bergsona. Lze souhlasit například souhlasit s tím, že myšlení v pojmech je šito na míru pouze hmotě a ze své podstaty je neadekvátní pro poznání ducha či přírodního dění? Netýkají se intuice i pojmové myšlení jedné a téže skutečnosti? Navzdory všem výše uvedeným námitkám musím ještě jednou zdůraznit, že Jakub Štingl předložil pečlivě formulovanou, vhodně zvolenými a věrně analyzovanými citáty podloženou práci, kterou lze bez váhání doporučit k obhajobě a za niž si v případě zdárné obhajoby zaslouží hodnocení „výborně“.

V Praze dne 1. 9. 2021

Ondřej Švec, Ph.D.